

ปีฉลูสัปตศก จุลศักราช ๑๑๖๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๔๘
ปีที่ ๒๔ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชวรมหาธิปไตย^{*} รัชกาลที่หนึ่งแห่ง
รัตนโกสินทร์

อากาศในยามพลบค่ำค่อยคลายจากความระอุอ้าวในตอนกลางวันลงบ้าง
แล้ว ลมร้อนที่เคยเป่ามาจากท้องฟ้าสิ้นน้ำเงินครามไร้เมฆหมอกในตอนบ่าย
เปลี่ยนเป็นลมเย็นโชยเฉื่อยมาพร้อมกับน้ำในลำคลองที่เพิ่มระดับสูงขึ้นในตอนค่ำ
แลเป็นระลอกน้อยๆ ไหวตัวอยู่ในแสงจันทร์ข้างขึ้นใกล้คืนเพ็ญ

แสงตะเกียงวอมแวมขึ้นเหมือนหิ่งห้อยหลายร้อยตัวพร้อมใจกันมาเกาะ
อยู่สองข้างฝั่งคลองวัดสามปลื้ม เมื่อแสงแดดเลื่อนลบไปจากขอบฟ้า ชาวบ้าน
ก็ได้อาศัยแสงตะเกียงน้ำมันมะพร้าวบ้าง น้ำมันปลาบ้าง จุดให้ความสว่างใน
บ้านเรือนแทน ถ้าเป็นบ้านผู้มีฐานะดีก็มีเทียนไขที่สั่งเข้ามาจากเมืองจีน โดยมาก
ยามค่านี้อาจเป็นเวลาพักผ่อนของเจ้าของบ้าน ถ้าไม่นั่งกินข้าวปลาอาหารมีลูกเมีย
พร้อมคอยปรนนิบัติ ก็เป็นเวลาที่เพื่อนฝูงสนิทสนมจะแวะมาเยือนเพื่อสนทนา
กันเป็นที่บันเทิงใจก่อนจะลากลับไปในยามดึก

สองฟากคลองวัดสามปลื้มนี่ได้ชื่อว่าเป็นหมู่บ้านชาวจีนซึ่งย้ายมาจาก

^{*} พระบรมนามาภิไธยที่จารึกลงในพระสุพรรณบัฏ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลที่ ๓ จารึก
พระนามเหมือนกันทุกพระองค์ว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชวรมหาธิปไตย จนถึงรัชกาลที่ ๓ จึงได้ถวาย
พระนามพระมหากษัตริย์สองรัชกาลก่อนตามพระพุทธรูปที่ทรงสร้างอุทิศถวาย ได้แก่ พระพุทธยอดฟ้า-
จุฬาโลกและพระพุทธเลิศหล้าสุลาลัย (รัชกาลที่ ๔ โปรดให้เปลี่ยนสร้อยเป็น นวลัย)

หมู่บ้านเดิมระหว่างวัดสลักกับวัดโพธิ์ตั้งแต่ก่อนจะสร้างพระบรมมหาราชวัง บ้านเรือนแถบนี้จึงมีอยู่ไม่น้อยที่มีได้เป็นเรือนไม้สำหรับวัด หลังคามุงกระเบื้องไม้อย่างบ้านเรือนราษฎรทั่วไป หากเจ้าของบ้านนิยมที่จะก่อสร้างถือนิธิฐานปูนตามเค้าย่านพ่อเมืองแม่ของบรรพบุรุษของตน หลังคาที่ใช้กระเบื้องลอนจากเมืองจีน ส่วนขนาดจะใหญ่โตโอ้อวดหรือว่าเล็กย่อมลงมาแค่นั้นย่อมขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าบ้านแต่ละคน

บ้านหลังหนึ่งในจำนวนนี้สร้างอยู่ติดลำคลอง มีศาลาท่าน้ำรูปเก๋งจีนแลเห็นเป็นเครื่องหมายได้แต่ไกล และสร้างกำแพงล้อมไว้อีกสามด้านเว้นไว้แต่ด้านคลอง ตัวบ้านนั้นสร้างแบบจีนที่นิยมกันอยู่ คือมีลานกว้างอยู่ตรงกลางก่อนจะถึงตัวตึกใหญ่ และมีตึกเล็กเป็นเรือนบริวารอยู่สองข้างซ้ายขวาล้อมลานนั้นเอาไว้ หากว่าแขกนั่งเรือมาถึงศาลา ก็จะขึ้นจากเรือเดินตัดผ่านลานที่ปูด้วยกระเบื้องลูกฟูกแผ่นใหญ่เย็นสบายทำยิ่งนัก ตรงมาถึงตัวตึกก็จะได้เห็นนอกชานปูด้วยกระเบื้องเช่นกันก่อนจะถึงยกพื้นขึ้นสู่ห้องโถงที่เปิดกว้างให้ลมโกรกสบาย ตกแต่งด้วยโคมแบบจีน แต่ไม่ใช่โต๊ะหรือเก้าอี้อย่างจีน หากแต่ปูพรมนั่งกันบนยกพื้น ซึ่งเช็ดถูไว้สะอาดตามแบบการต้อนรับอย่างไทยๆ นั่นเอง

บุรุษผู้หนึ่งนั่งเรือใช้เรือฝีพายสี่คน ล่องมาตามลำน้ำ เมื่อใกล้ศาลา ฝีพายก็ค้ำท้ายเข้าเทียบขึ้นบันไดให้บุรุษนั้นก้าวขึ้นก่อน ส่วนเรืออีกลำที่ตามมาด้วยเป็นเรือบรรทุกข้าวของต่างๆ ใส่หีบหนึ่งบ้าง หีบกำปั่นบ้างมาด้วยหลายใบ คนในเรือก็พากันแบกหีบเหล่านั้นตามขึ้นไปเป็นชบวน ส่วนบ่าวที่เหลือนี้นายขึ้นไปแล้วก็พายเรือแอบเลี้ยวไปจอดอีกที่น้ำที่ถัดไป ซึ่งเป็นท่าน้ำของบ้านเดียวกัน แต่ที่ไม่มีศาลา คงมีแต่บันไดท่าน้ำ สำหรับคนในบ้านมาซักผ้าและตักน้ำไว้ใช้ประจำวัน แล้วครู่ต่อมา ก็พากันขึ้นไปบนพื้นดิน จุดไฟริบหรี่เล่นก่อกันเป็นที่ครึกครื้น

ผู้เป็นแขกนั่งคอยอยู่บนพรมที่ปูลาดเอาไว้เพียงครู่เดียว เจ้าของบ้านก็ออกมาต้อนรับอย่างกระตือรือร้น ระหว่างนั้นคนในบ้านคลานนำกาน้ำชาและถ้วยมาวางให้ ที่ขาดไม่ได้คือเขียนหมาก

เจ้าของบ้านเป็นชายผิวขาว รูปร่างค่อนข้างสูงใหญ่ แม้แต่งกายแบบจีน

นุ่งกางเกงแพร ไว้หางเปีย แต่ว่ามารยาทที่แสดงออกนั้นเรียบร้อยอย่างไทย ลูกนั่งบนพื้นได้อย่างคล่องแคล่วเคยชิน ส่วนผู้เป็นแขกเป็นชายหนุ่มวัยอ่อนกว่าไม่กี่ปี เค้าหน้าแบบจีน นัยน์ตาเรียว ผิวขาวละเอียด แต่แทนที่จะแต่งกายแบบจีนกลับนุ่งโจงกระเบน ตัดผมทรงหลักแจวแบบคนไทยทุกกระเบียดนิ้ว ถึงกระนั้นภาษาที่ใช้พูดกันก็คือภาษาจีนแต่จั่วอย่างชำนาญเช่นเดียวกับเจ้าของภาษาฟังพูดกัน

“เจ้ากลับมาจากเมืองจีนเที่ยวนี่เร็วกว่าที่พี่คิดไว้” เจ้าของบ้านปราศรัย “ไปเที่ยวนั้นเป็นอย่างไรบ้าง เห็นที่จะได้ของตอบแทนอะไรอยู่”

“จักรพรรดิประทานแพรมาให้ถึง ๑๐๐ ม้วนคราวนี้” อีกฝ่ายหนึ่งตอบ “ไม่รวมของอื่นที่ท่านราชทูตได้มาอีกมากมาย เรียกได้ว่าคุ้มเหนื่อยละพี่”

“แล้วได้แวะที่เมืองบรรพบุรุษของเราหรือเปล่าเล่า น้องชาย”

ทั้งสองเป็นญาติลูกพี่ลูกน้องใช้แซ่เดียวกัน แม้มีสายเลือดจีน แต่ก็ถือกำเนิดในเมืองไทย มีมารดาเป็นคนไทยด้วยกันทั้งคู่ ต่างกันแต่ว่าญาติผู้พี่เมื่อเจริญวัยขึ้นได้ยึดอาชีพค้าขายสืบต่อมาจากบิดา จนบัดนี้มีกิจการทำเตาหลอมและเตาสุบขายอยู่ใกล้วัดสามปลื้ม ฐานะร่ำรวยถึงขั้นเจ้าสัวหรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า ‘เจ้สัว’ ส่วนญาติผู้น้องสมัครใจเข้ารับราชการ จึงได้เป็นขุนพนาพิจิตร ตำแหน่งท่งสื่อประจำอยู่กรมท่าซ้าย^๓ อยู่ใต้บังคับบัญชาของพระยาโชฎิกกราชเศรษฐี

เมื่อได้ยินคำถามเช่นนั้น ขุนพนาพิจิตรก็ยิ้มแล้วตอบว่า

“น่าเสียดายที่คราวนี้ไม่ได้ไป เพราะว่าเรือไปถึงเมืองกวางตุ้งคนละทางกัน เพียงแต่ได้สินค้าติดมือมามากมายหลายอย่าง ฉันเลือกไว้ตามที่พี่สั่งฝากแต่ครั้งก่อนไป ให้บ่าวแบกมาให้แล้ว ขอได้โปรดตรวजूเกิด”

“ขอบใจ” เจ้าของบ้านตอบ กวาดสายตามองหีบหลายใบที่บริวารนำมาวางไว้บนลัดฟืนอย่างพอใจ “เห็นที่พี่จะเรียกได้ว่าป็นี่ช่างมีโชค เออ! ว่าแต่เจ้า

^๓ ท่งสื่อ หมายถึงล้าม ขุนนางตำแหน่งท่งสื่อ ทำหน้าที่ล้ามแปลภาษาจีนเป็นภาษาไทยและไทยเป็นจีน

กรมท่าซ้าย ขึ้นอยู่กับกระทรวงคลัง มีหน้าที่ควบคุมปกครองคนจีนในประเทศไทย ตลอดจนติดต่อกับประเทศจีน เจ้ากรมมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาโชฎิกกราชเศรษฐี

กลับมาคราวนี้แล้ว เห็นที่ปีหน้าหรือปีโน้นจะไม่ไปอีกกระมัง หากว่าไปก็อาจจะขอไปด้วยสักคน”

เมื่อได้ยินคำปรารภเช่นนี้ ขุนนางหนุ่มก็ยิ้มเนือๆ ตอบว่า

“ขึ้นชื่อว่าติดตามคณะทูตไปเมืองจีน ใครๆ ก็อยากไป ฉันต้องผลิตให้คนอื่นเขาไปบ้าง นอกเสียจากว่าเจ้าคุณผู้ใหญ่ท่านจะชี้แจงลงมาว่า ‘เฮ้ย ข้าจะเอาเจ้าท่งสื่อคนนี้อย่างไร’ นั่นแหละก็จิตใจ ไปที่หนึ่งได้ผลตอบแทนจากทางโน้นงามอยู่ก็จริงละพี่ แต่ว่าตอนเดินทางนี่สิ เจ้าประคุณเอ๋ย ลำบากลำบากจนไปครั้งใดก็อยากสาบานว่าเช็ด ไม่ขอไปอีกแล้ว”

เจ้าของบ้านหัวเราะลงลูกค้อย่างชอบใจ เสริมว่า

“นั่นสิ คงจะไม่ผิดกับเมื่อครั้งพี่ติดตามบิดาท่านไปเมื่อครั้งสิบปีกระโน้น พี่เองหรือเกิดมาก็เคยเห็นแต่คลองสามปลื้ม หรือไม่ก็คลองสำเพ็ง พอไปถึงปากน้ำเห็นทะเลเข้าให้ตกตะลึงนึกไม่ถึง ต้องจอดเรืออยู่สองวันกว่าน้ำจะขึ้น พอออกทะเลได้ ยังไม่พ้นปากอ่าวเลยก็มาเรือเสียแล้ว”

ขุนพจนานิจตรยิ้มขึ้นๆ ทบทวนการเดินทางของตนผสมผลไปบ้าง

“เมาหรือไม่เมาเรือก็นำรำคาญพอกัน ไหนจะต้องเห็นแต่น้ำกับฟ้าถึงสามสิบสามวัน กว่าจะถึงปากน้ำเข้าสู่เมืองกวางตุ้ง ข้าต้องตั้งพิธีสังเวยเทวดาไม่รู้ว่าที่แห่งจนอ่อนใจ ตั้งแต่เขาสามร้อยยอดก็สังเวยหนหนึ่งละ กลางอ่าวเมืองพุทโธมาสักอีกแห่ง เกาะเขาขุนก็อีก...ถึงตอนนั้นเจ้าหน้าที่ประจำศาลเจ้าบนเรือเกิดวิงเวียนเมาคลื่นไม่สบาย ท่านเจ้าคุณท่านเลยให้ฉันเช็ดไถ้สังเวยเจ้าภูเขาเอง ยังจำได้ทุกอย่างเพราะว่าฉันก็ไม่เคย...กว่าจะถึงปลายทาง หมดเครื่องเซ่นไปไซ้จนเสบียงกรังเกือบจะหมด”

“พี่จำได้ว่าเมื่อถึงเขาอินตั้งตัวบุตร ต้องลอยเรือตุ๊กตาไปเหมือนเครื่องงด็กไม่มีผิด” ญาติผู้พี่ว่าอย่างขบขันและอ่อนใจ “พี่เองนั้นความที่ไม่สบายมาก ท่านพ่อถึงกับเอารูปเทียนบนบานกระทั่งปลาวาฬไม่ให้มันมาหนุนเรือ เกรงว่าพี่ว่ายน้ำไม่ไหวจะตายเสียเปล่าๆ ดีเหมือนกัน ท่านพ่อไม่ยอมชวนไปเมืองจีนอีกเลย มิฉะนั้นท่านคงส่งพี่กลับไปอยู่มณฑลเดิมของเราแล้ว”

“ท่านพี่ไม่คิดจะไปเยี่ยมญาติของเราที่ตำบลบ้านเกิดอีกหรือ” ขุนนาง

ญาติพี่น้องถามด้วยเสียงเอจรีงเอจจ “ฮวงซุ้ยบรรพบุรุษอยู่ที่นั่น ไม่ได้ไปกราบไหว้มหาหลายสิบปีเต็มที”

เจ้าของบ้านก้มศีรษะรับ สีหน้าค่อนข้างขมริ้ม แต่ก็มีแววว่าอ่อนโยนเมื่อเอื้อมมือจะไปรินน้ำชาให้แขก บ่าวที่นั่งคอยรับใช้อยู่ไม่ห่างก็รีบคลานเข้ามารินน้ำชาลงในถ้วยเล็กๆ ให้แทนอย่างพิถีพิถา

“พี่คิดอยู่เสมอข้อนี้ ตั้งใจว่าอย่างไรจะต้องฝ่าคลื่นลมกลับไปกราบไหว้ค่านับบรรพบุรุษให้ได้สักครั้ง ครั้งนั้นไปกับท่านพ่อก็สิบปีแล้ว ทุกวันนี้ได้แต่กราบไหว้ป้ายบูชา เจ้าพุทธรูปขึ้นมาอย่างนี้พี่ก็ชอบใจ”

“เอาอย่างนี้ไหมเล่า” ขุนนางหนุ่มเชื้อจีนออกความเห็น “ถึงคราวหน้าฉันไม่ได้เดินทางไปเป็นท่งสี่กับท่านราชทูต แต่พี่อาจจะติดตามขอร่วมขบวนไปด้วยได้ ไปกันเป็นขบวนเรืออย่างนี้จะได้ไม่ต้องกลัวภัยอันตราย ถ้าโดยสารเรือสำเภาธรรมดา ฉันเกรงว่าอายุโรสลัดแกวมลายูมันสับช่องทางจะปล้นสะดมเอา”

ญาติผู้พี่หนึ่งไปอืดใจหนึ่งจึงตอบว่า

“การเดินทางไปเมืองจีนเป็นเรื่องใหญ่หลวงสำหรับพี่ พี่อยากเตรียมตัวจัดการเรื่องค้าขายการงานทางนี้ตลอดจนเรื่องทางบ้านให้เรียบร้อยเสียก่อน แต่ว่าเรื่องไปนั้นจะต้องไปแน่ ก่อนหน้านั้นที่ผัดผ่อนมาเชื่อว่าจะเกียจคร้าน แต่เจ้าก็รู้ว่าท่านบิดาไม่มีบุตรชายอีกเลยนอกจากพี่ พี่เองมีลูกหญิงสามคนแล้วยังไม่มีลูกชายเพื่อพี่ไปตายเสียกลางทางจะไม่มียูชายสืบตระกูล แต่บัดนี้เมื่อมีแล้วพี่ก็เบาใจจึงอยากจะไปในคราวหน้านี่ละ...”

“มีลูกชายแล้ว” ฝ่ายญาติพี่น้องอุทานขึ้นอย่างลื้มตัวและปราโมทย์ “ฉันไม่ทราบล่วงหน้าเลย น่ายินดีด้วยจริงๆ”

“เจ้ามัวแต่ไปเมืองจีนเสียตั้งแต่ปีก่อนจะรู้ได้อย่างไรกันเล่า” เจ้าของบ้านพูดยิ้มๆ แล้วหันไปบอกนางทาสีให้แม่หม่อมู่ทากรออกมาให้แขกได้เห็น

เพียงครู่ใหญ่ แม่หม่อมู่ทากรชายอายุหนึ่งเดือนเศษออกมา

“ร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ดี” ผู้เป็นบิดากล่าวถึงบุตรชายอย่างภูมิใจ “แต่ว่าเลี้ยงยากอยู่สักหน่อย ชอบร้องอยู่เสมอ เจ้ามาก็ดีแล้ว เจ้าเป็นผู้ชำนาญทางด้านโหราศาสตร์ จะช่วยทำนายทายทักได้ไหม โหรคนไทยนั้นไม่ยอมทำนายชะตา

เด็กอ่อน แต่ว่าพี่ไม่ถือว่าเป็นเรื่องต้องห้าม อยากให้เจ้าดูโหงวเฮ้งหลานของเจ้าสักหน่อย”

อีกฝ่ายหนึ่งอดยิ้มไม่ได้ ตอบว่า

“ลักษณะของเด็กอ่อนย่อมเปลี่ยนแปลงได้ หายไปเกรงว่าจะไม่แม่นยำ ดูดวงและเวลาตกฟากประกอบด้วยจะดีกว่า”

ทารกน้อยนั้นร้องอือออยู่ในลำคอ นัยน์ตาดำลับซึ่งยังเลื่อนลอยอยู่นั้น บัดนี้หยุดนิ่งจ้องมองผู้ใหญ่ว่ากับว่ามองเห็น แขนงที่อวบเป็นปล้องอย่างเด็กที่มีสุขภาพสมบูรณ์ขยับไปมาอยู่ในวงแขนงนม ขุนพนาพิจิตรนั่งฟังวันเดือนปีเกิด และชะตาตกฟากของเด็กชาย นับนิ้วคำนวณอย่างใช้ความคิด แล้วจึงตอบว่า

“ฉันเฝ้ารู้เรื่องโหราศาสตร์เพื่องูๆปลาๆ จะผิดพลาดอย่างไรขออภัยด้วย ดูจากชะตาของหลานชายผู้นี้แล้วเห็นว่าอยู่ในราศีดาวบุกเกชะ ดาวนี้เป็นดาวขุนนาง โตขึ้นหากท่านพี่สนับสนุนให้ลูกรับราชการเห็นจะได้เป็นขุนนางสูงกว่าฉัน”

ผู้เป็นเจ้าบ้านมีสีหน้าอึมเศร้าขึ้นด้วยความพอใจในคำตอบ เมื่อทารกเริ่มส่งเสียงร้องดังขึ้นอย่างกระสับกระส่าย ก็โบกมือให้นางนมอุ้มกลับไปข้างในตามเดิม แล้วหันมาทางญาติผู้มาเยือน ตอบว่า

“หากลูกชายพี่ได้เป็นขุนนาง พี่ก็ยินดี ถ้าอย่างนั้นพี่เห็นต้องรอให้โตสักหน่อย แล้วจะพากลับไปเมืองจีนด้วยกัน”

อีกฝ่ายขมวดคิ้ว

“ไปทำไมกัน พี่”

“อ้าว! ก็จะได้นำไปฝากญาติของเราละสิ พี่ชายของพี่เป็นนายอำเภออยู่ที่นั่นคนหนึ่ง ฝากให้อยู่ด้วยจะได้มีโอกาสเล่าเรียนเขียนอ่านกับชินแส โตเป็นหนุ่มจะได้ไปสอบเป็นขุนนางกับเขาได้ ถ้าอยู่เมืองไทยจะเรียนเขียนภาษาจีนได้อย่างไร อย่างมากก็ได้แต่พูด”

ขุนนางหนุ่มฟังด้วยความพิศวง ครั้นอีกฝ่ายหนึ่งพูดจบแล้วจึงเอ่ยขึ้นเบาๆว่า

“เป็นขุนนางนั้นมิได้ทั้งเมืองจีนและเมืองไทย ในเมื่อพี่ตั้งหลักมีกิจการค้าขายอยู่ที่นั่นแล้ว ไม่คิดจะให้ลูกชายเป็นขุนนางไทยบ้างหรือ...เหมือนอย่างฉัน

อย่างไรเล่า”

คำตอบนี้เจ้าของบ้านเห็นทีจะไม่ทันนึก จึงอิงไป

“พี่ขัดข้องอะไรหรือ”

“ไม่เชิง” อีกฝ่ายหนึ่งตอบอย่างไม่เต็มปากนัก “เพียงแต่คิดว่า...ถ้าเช่นนั้น ลูกหลานก็จะกลายเป็นคนไทยไป”

“จะเป็นจีนหรือไทยก็ไม่ต่างกันนัก เพราะเขาย่อมกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษ อยู่เช่นเดิม อีกอย่างหนึ่งเราได้มาอยู่ร่วมเย็นเป็นสุขบนผืนแผ่นดินนี้ ลูกหลานเราก็น่าจะลงหลักปักฐานอยู่เสียที่นี่ จะได้เจริญงอกงามตั้งไม้พันธุ์ดีอยู่ในดินดี เมืองไทยนี้พระมหากษัตริย์มิได้ทรงกีดกันคนต่างชาติต่างภาษา หากเข้ารับราชการก็โปรดเกล้าฯชุบเลี้ยงไว้ตามความสามารถ ทางบ้านก็ไม่เดือดร้อนอะไร มีแต่ร่วมเย็นเป็นสุข...”

“แล้วการค้าของพี่เล่า” เจ้าสัวถาม แต่ว่าเสียงก็อ่อนลง

“พี่คงจะมีลูกชายอีก ไม่ใช่ว่ามีอยู่คนเดียว ก็ให้ช่วยกันค้าขายได้ หรือทำราชการก็ค้าขายได้ไม่มีใครห้าม”

เมื่อเจ้าของบ้านเงียบไปอย่างใช้ความคิด ผู้เป็นแขกก็มิได้เข้าชี้ต่อ หากแต่พูดเสียอีกเรื่องหนึ่งว่า

“ลูกชายพี่มีชื่อแล้วหรือยัง”

“แม่ของมันตั้งชื่อว่าเจ้าฟัก หากเจ้าจะตั้งชื่อจีนให้พี่สักชื่อก็จะดี เจ้ามีความรู้ดี คงจะตั้งชื่อเหมาะกับหลานชายเจ้าได้”

“ฉันขอตั้งชื่อหลานชายว่า ‘ฮก’ แปลว่าวาสนา โตขึ้นจะได้เจริญรุ่งเรือง ส่วนเรื่องที่ฉันทำนายไว้ ขอให้พี่โปรดตรึงตรองดูตามแต่จะเห็นสมควร”

แล้วขุนพจนานิจิตรก็ลัดพ้อจะไม่พูดเรื่องนี้อีกต่อไป เพราะคิดว่าคงจะไม่มีปัญหาอะไรนัก จึงหันเหหัวข้อสนทนาเป็นเรื่องสินค้าทั้งที่รับฝากซื้อและนำมาเป็นของกำนัลแก่ญาติผู้พี่ของตน จนกระทั่งสมควรแก่เวลาจึงลากลับไป

เจ้าสัวได้ภรรยาเป็นหญิงไทยเชื้อสายมอญชื่อแม่พลับ หล่อนเป็นมอญเกิดในเมืองไทย แต่ว่าบิดาหล่อนนั้นอพยพเข้ามาพร้อมกับพระยาเจ่งตั้งแต่สมัยแผ่นดิน

พระเจ้ากรุงธนบุรี^๓ บัดนี้ญาติวงศ์วานของหล่อนก็ยังตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองปทุมธานีอีกเป็นจำนวนมาก ตัวหล่อนเองผิอญได้สามีเป็นชาวจีน แต่ว่าทุกปีแม่พลับจะต้องลาสามีกลับไปทำบุญที่ตำบลที่อยู่ของพ่อแม่หล่อนอยู่เสมอ

แม่พลับเป็นคนสวยคมขำ นิสัยขยันขันแข็ง และเป็นคนใจคอเด็ดเดี่ยว ไม่อ่อนแออย่างผู้หญิงทั่วไป เมื่อได้มาเป็นสะใภ้จีน หล่อนก็ปรนนิบัติพ่อผัวแม่ผัวตามธรรมเนียมจีน จนกระทั่งท่านผู้เฒ่าล่วงลับไปทั้งสองคน หล่อนจึงเป็นเจ้าของบ้านฝ่ายหญิงมีอำนาจเต็มในกิจการบ้านเรือน ไม่ก้ำก๋ายกับการค้าขายของสามี

เจ้าสัวมีลูกสาวกับภรรยาน้อยสองคน และมีลูกสาวกับแม่พลับชื่อส้มเงิน ทำให้หล่อนวิตกอยู่เหมือนกันว่าหล่อนไม่มีลูกชายไว้สืบตระกูล สามีจะหาหญิงอื่นมาอีก ดังนั้นเมื่อคลอดบุตรชายออกมาหล่อนจึงยินดีหาที่เปรียบมิได้

เมื่อเจ้าสัวปรารถนาให้ฟังถึงคำทำนายของญาติผู้หนึ่ง แม่พลับก็เกิดความพอใจขึ้นมา หากมิได้แสดงออกนอกหน้าเพราะเห็นว่าสามียังไม่ได้เห็นชอบด้วยเต็มที่นัก

แต่หล่อนก็เกิดความปึกใจว่าจะต้องเลี้ยงลูกชายอย่างคนไทย ให้เล่าเรียนเขียนอ่านภาษาไทยเมื่อโตขึ้น

“ถ้าเป็นคนไทย เกรงว่าจะต้องเป็นไพร่ลูกเล็กเลย” เจ้าสัวอธิบายให้หล่อนฟังอ่อยๆ “ส่งไปเมืองจีนเสียก็ไม่ต้อง”

ที่เจ้าสัวกล่าวเช่นนั้นเพราะว่าตามกฎหมายข้อบังคับของไทย ชายสามัญชนทุกคนเมื่ออายุครบ ๑๘ ปี จะต้องถูกเกณฑ์ไปเป็น‘ไพร่หลวง’ หรือไม่ก็‘ไพร่สม’

^๓ชาวมอญเมื่อมีศึกกับพม่า ก็มีบางส่วนอพยพลี้ภัยเข้ามาในประเทศไทยหลายครั้งหลายครา มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาในสมัยธนบุรีมีมอญพวกหนึ่งอพยพเข้ามา มีหัวหน้าชื่อพระยาเจ่ง (ตันตระกุลคชเสนี) พระเจ้าตากสินโปรดให้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองปทุมธานี ชาวบ้านเรียกมอญพวกนี้ว่า ‘มอญเก่า’ ส่วนมอญที่มีสมิงสอดเบาเป็นหัวหน้าอพยพเข้ามาในรัชกาลที่ ๒ และโปรดเกล้าฯให้ไปอยู่ที่ปทุมธานีบ้าง นนทบุรีบ้าง นครเขื่อนขันธ์บ้าง เรียกว่า ‘มอญใหม่’ พลายชุมพลใน *ขุนช้างขุนแผน* ที่แปลงตัวเป็นมอญ ตามบทร้องที่ว่า “จัดแจงแต่งกายพลายชุมพล แปลงตนเป็นสมิงมอญใหม่” กวีหมายถึง มอญที่อพยพเข้ามาในรัชกาลที่ ๒ นี้เอง

นครเขื่อนขันธ์ คือ อำเภอพระประแดงในปัจจุบัน

‘ไพร่หลวง’ คือขึ้นตรงกับพระมหากษัตริย์ ส่วน ‘ไพร่สม’ คือขึ้นอยู่ในสังกัดของเจ้านาย อาจจะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์หรือขุนนางคนใดคนหนึ่ง มีหน้าที่ต้องเข้ามาทำงานให้นายปีละ ๔ เดือน ทั้งนี้เพื่อให้รู้ว่าใครเป็นไพร่ของใครทางการก็จะสักเลขหมายหมู่วัวที่ข้อมือ เพื่อให้รู้ว่าสังกัดกรมใดหรือเมืองใด เรียกว่า ‘เลก’

แม่พลับหรือจะยอมให้ลูกชายไปเมืองจีน หล่อนเองนั้นไม่เคยไปและไม่คิดจะไปด้วยความกลัวการข้ามน้ำข้ามทะเล ข้าเมื่อนึกว่าลูกชายจะต้องพลัดไปไกลบ้านเมือง ตกอยู่ในมือญาติที่จะปรานีหรือไม่ก็ไม่มีความรู้ หล่อนก็ยังนึกใจหายจึงตอบสามีว่า

“ถ้าอย่างนั้นก็ให้รับราชการอย่างที่ท่านขุนว่าเสียเป็นไร ลูกหลานขุนนางจะฝากเข้าทำราชการยอมไม่ยาก ท่านขุนท่านก็อยู่กรมท่า หรือไม่...ทางพ่อของฉันก็อยู่กองอาหามต ยังมีลูกอาอยู่อีกหลายท่านด้วยกัน”

เนื่องจากพ่อของแม่พลับเป็นเชื้อสายรามัญ เมื่อเข้ารับราชการกับพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงอยู่กองอาหามต^๔ มีหน้าที่สืบความลับคอยลาดตระเวนสอดแนมความเคลื่อนไหวในเมืองข้าศึก ทั้งนี้เพราะว่าพูดภาษาพม่าได้ ปลอมตัวไปปะปนอยู่แถวชายแดนได้แนบเนียน แม่พลับหล่อนบ้านแตกสาแหรกขาดเพราะพม่าหล่อนจึงแค้นเคืองศัตรูอยู่ไม่วาย อยากให้ลูกชายของหล่อนได้ทำงานอย่างเดียวกับที่พ่อและอาของหล่อนทำมาแล้ว

แต่ว่าเจ้าสัวนั้นไม่ชอบการรบทัพจับศึก รักแต่การค้าขายสร้างความเป็นปึกแผ่น หากว่าได้อยู่เมืองจีนก็เคยคิดว่าคงค้าขายอีกเหมือนกัน และถ้ามีโอกาสเล่าเรียนก็จะเรียนทางด้านอักษรศาสตร์ เป็นขุนนางฝ่ายขุนไมใช่ฝ่ายบู๊ จะได้ไม่ต้องออกศึกลุยเลือดปลิดชีวิตคน

เจ้าสัวเป็นห่วงอยู่นิดเดียวว่าในเมืองไทยนั้น ขุนนางไม่ว่าฝ่ายไหนสังกัดไหน ถ้าบ้านเมืองปกติสุขก็ทำงานไปตามหน้าที่ของตน แต่ถ้าเกิดสงครามขึ้นมา

^๔อาหามต เทียบได้กับหน่วยสืบราชการลับของไทย มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มักจะมีพวกเชื้อสายมอญเป็นทหารประจำกอง

แล้ว ไม่ว่าใครอยู่กรมไหน ทำหน้าที่อะไร จะต้องทิ้งสมุดข่อยทั้งดินสอมาจับดาบ ออกไปสู้รบกับข้าศึกเหมือนกันหมด กลายเป็นทหารกันทั่วประเทศ จึงห้าม ภรรยาว่า

“ขอที แม่พลับ ฉันเห็นจะไม่อยากให้เจ้าหนูบราฆ่าฟันกับใคร เอาเถิด
ยังอีกหลายปีนัก ค่อยติดกันภายหลัง”

๒

พ.ศ. ๒๓๕๒ ปีสุดท้ายในรัชกาลที่ ๑ ระยะสามสี่ปีต่อมานับตั้งแต่พักถือกำเนิด เรียกได้ว่าเป็นสมัยสงบสุขของบ้านเมืองอยู่ชั่วระยะสั้นๆ เพราะว่าว่างเว้นจากศึกกับพม่านับตั้งแต่ปีจอ พ.ศ. ๒๓๔๕

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๕ นั้น พระเจ้าปดุงแห่งพม่ายกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่แล้วไม่สำเร็จ กลับถูกทัพของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท หรือที่ชาวบ้านเรียกกันสั้นๆว่า ‘วังหน้า’ ตีแตกพ่ายไป หลังจากนั้น ถ้าจะมีความทุกข์ร้อนอย่างสำคัญที่คนไทยรู้สึกก็คือการประหารและสิ้นพระชนม์ของกรมพระราชวังบวรฯ ในปีต่อมานั่นเอง

ใน พ.ศ. ๒๓๕๒ นี้ ชาวรัตนโกสินทร์เพิ่งจะตั้งเมืองใหม่มาได้เพียงยี่สิบเจ็ดปี ถ้านับแล้ว คนที่รู้เห็นเหตุการณ์สมัยกรุงแตกยังเหลือตัวอยู่ไม่น้อย ความรู้สึกที่ตัวเองยังอยู่ในปากเหี่ยวปากกา ต้องจับดาบขึ้นต่อสู้กับศัตรูอยู่ไม่เว้นหายใจยังฝังอยู่ในสำนึกอยู่มาก

หลักสำคัญที่จะพอให้ยึดเป็นที่อุ้มใจคือ ‘จอมทัพ’

ถ้านายหน้าออกไปไม่กลัวตาย ไพรพลย่อมมีกำลังใจจะสู้

บัดนี้จอมทัพพระองค์หนึ่งได้เสด็จสู่สวรรคาลัยไปแล้ว และพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงเปรียบเสมือนหลักเมืองนั้น บัดนี้ทรงพระชรา พระชนมายุอย่าง ๗๔ พรรษา ความวิตกกังวลของประชาชนจึงยังมีอยู่ไม่คลาย แม้ว่าบ้านเมืองค่อยเข้าสู่ภาวะสงบบ้างแล้วก็ตาม

ขุนนางอย่างขุนพนาพิจิตรแม้ว่าเป็นขุนนางชั้นผู้น้อย คักคินาเพียง

๖๐๐ ตำแหน่งการงานไม่เกี่ยวกับการจับดาบราหวนเลยสักอย่าง แต่ในเมื่อเป็นข้าราชการ ในยามสงครามอาจจะต้องออกศึกเช่นเดียวกับคนอื่น ไม่มีข้อยกเว้น เมื่อมาเยี่ยมเยียนญาติผู้พี่ในคำวันหนึ่ง ก็อดที่จะปรารถนาถึงความวิตกกังวลให้พังเสียมิได้

“ฉันไม่สบายใจเลยพี่ ตั้งแต่วันขึ้น ๑๕ ค่ำเป็นต้นมาแล้ว”

“มีเรื่องอะไรหรือ” เจ้าของบ้านถามอย่างสนใจ

“จะเรื่องอะไร...ก็วันสมโภชพระใหญ่* ที่อาราธนาจากเมืองสุโขทัยนะสิ วันนั้นพี่ไปดูด้วยไม่ใช่หรือ”

เจ้าสัวพยักหน้าช้าๆ

“จำได้ พี่ออกไปดูเพราะชาวบ้านลือกันว่าใหญ่โตเหลือเกิน เขาลือกันว่าต้องอาราธนาใส่แพ ชักลากมาตามแม่น้ำยมกว่าจะถึงก็แสนจะลำบากลำบาก ข้ามาถึงจะยกขึ้นฝั่งยังต้องรื้อกำแพงเมืองตรงท่าช้างวังหลวง” แล้วใช้ตะเชือกชักลากมาอีก พี่ไปดูเห็นขวัญขึ้นมาถึงวัดแล้ว ไม่นึกเลยว่าคนโบราณสร้างได้ใหญ่โตขนาดนี้”

ถ้าเป็นเวลาอื่น ขุนพจนานิจิตรคงจะได้เล่าต่อไปถึงเรื่องงานสมโภช แต่ในเมื่อกำลังไม่สบายใจ จึงเล่าสั้นๆ ว่า

“วันนั้นฉันเฝ้ารับเสด็จอยู่ด้วยห่างๆ ตอนแรกพวกในวังเชื่อว่าประจวบไม่นึกว่าจะอุตสาหะเสด็จออกมาจริงๆ ท่านเสด็จชักลากตะเฒ่าไปถึงที่ตั้งหน้าวัด เห็นแค่นั้นฉันก็ตกใจแล้ว เสโทไหลเต็มพระองค์ เกรงว่าจะประชวรมากขึ้นอีก...”

อีกฝ่ายขมวดคิ้ว ท่าทางพลอยวิตกไปด้วย

“แล้วประชวรมากขึ้นหรือเปล่า”

“เรื่องนี้แหละพี่ เห็นว่าประชวรไม่หายจนบัดนี้ ข้าตอนจะเสด็จขึ้นพลับพลาถึงกับเซไป เดชะบุญเจ้าฟ้ากรมขุนกษัตราฯ^๓ ท่านรับเอาไว้ทัน...นึกแล้วยังใจหาย ป็นี่พระชนม์ก็กว่าเจ็ดสิบแล้ว”

* หมายถึง พระศรีศากยมุนี ที่วัดสุทัศนเทพวราราม

^๒ ท่าช้างวังหลวง คือ บริเวณหน้าใกล้พระบรมมหาราชวัง ใกล้มหาวิทยาลัยศิลปากรในปัจจุบัน

^๓ เจ้าฟ้ากรมขุนกษัตราธิราช พระนามเดิมว่าเจ้าฟ้าหมื่น เป็นพระราชโอรสของพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระเจ้าตากสิน) พระมารดาเป็นพระธิดาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

เจ้าสัวเข้าใจดีว่าญาติหนุ่มหมายความว่าอะไร จึงนั่งอันไปก่อนจะปลอบว่า
“เห็นจะไม่ใช่โรคระมัดง อย่าเพิ่งร้อนใจไปล่วงหน้าเลย”

“ไม่ร้อนใจได้อย่างไร สร้างกรุงใหม่มาได้ก็เพิ่งยี่สิบแปดปี เมืองยังเล็ก
ผู้คนยังน้อย นอกกำแพงเมืองออกไปหาบ้านคนแทบจะไม่พบ ถ้าข้าศึกยกทัพ
มาอีก เห็นจะเดือดร้อนกันอีก...ศึกครั้งแล้วๆมาก็ได้พึ่งวังหน้าท่านพออุ่นใจ
นี้ร่มโพธิ์ทองก็ล่วงลับไปเสียต้นหนึ่งแล้วซี”

ถึงแม้ว่าเจ้าสัวไม่ได้รับราชการ คงพอใจแต่เพียงค้าขาย แต่เมื่อรัตนโกสินทร์
มีเพียงอาณาเขตแค่นี้ ผู้คนพลเมืองลงหลักปักฐานกันอยู่ในกำแพงเมืองมีเพียง
หยิบมือเดียว ไม่ว่าจะเป็นขุนนางหรือสามัญชนย่อมรู้ข่าวอะไรดีพอๆกัน

รัตนโกสินทร์ถ้าเทียบกันคือต้นไม้ที่เพิ่งงอกงามขึ้นมาใหม่จากหน่อจาก
แขนงของต้นเก่า ลำต้นและรากยังอ่อนนัก ศัตรูชอบมาโยกคลอนฉุดกระชาก
จะให้รากขาดไม่หยุดไม่หย่อน อาศัยแต่ว่าเจ้าของรดน้ำพรวนดินสม่ำเสมอ ราก
จึงเหนียวแน่นไม่ขาดง่าย กิ่งใบไม่ยอมเฉาจนบัดนี้

บัดนี้ มือที่ประคับประคองต้นไม้ได้ล่วงลับไปเสียมือหนึ่งแล้ว อีกมือหนึ่ง
ก็อ่อนล้าด้วยวัย...ความกังวลของขุนพจนานิจิตรจึงเป็นสิ่งที่เจ้าสัวเข้าใจดี แต่
จะพูดออกมาดังๆก็ไม่ได้ เพราะธรรมเนียมไทยนั้นถือว่าการพูดถึงความตาย
เป็นเรื่องอัปมงคล คนไทยมิได้เตรียมตัวตายทำดวงซู้ไว้ล่วงหน้าอย่างคนจีน
มิได้เตรียมตกลงกับลูกเมียถึงสถานที่ฝังศพหรือรายละเอียดอื่นใด

ถ้าพูดถึงความตายของสามัญชนด้วยกันยังพอทำเนา แต่ถ้าไปพูดถึงการ
สวรรคตเข้าละก็...เปลือยหลุดปากออกไปเข้าหูใคร มีหัวคนพูดเคราะห์ร้ายย้ายออก
จากบ้านไปเข้าคุกรอการประหารได้ง่ายๆเหมือนกัน ของพรรคนี้ถือกันเป็นเรื่อง
ร้ายแรง ห้ามบริปากออกมาเด็ดขาด

เจ้าสัวจึงปลอบเท่าที่จะคิดออกได้ในขณะนั้นว่า

“อย่าทุกข์ร้อนเลย เจ้าฟ้าองค์ใหญ่ท่านก็มีฝีมือ ขุนนางที่รบทัพจับศึกเก่ง
ยังมีอีกมาก คงรักษาเมืองไว้ได้ ไม่ปล่อยให้แตกอย่างกรุงเก่า ท่านพ่อของพี่เล่าว่า
เมื่อกรุงแตกนั้น ไม่ได้แตกเพราะว่าน้ำน้อยแพ่ไฟ แต่ว่าแตกเพราะคนในเมืองไม่สู้...
สู้ไม่เป็น แม่ทัพนายกองที่เก่งๆตายกันไปเสียมากตั้งแต่เจ้านายแย่งราชสมบัติกัน

ใครชนาก็ฆ่าคนแพ้ว รวมทั้งผู้คนบริวารของฝ่ายแพ้วไปไม่รู้วาก็ลืบทื้อย จนแทบจะไม่มีตัวเหลือเอาไว้รบพม่า แต่ว่าเมืองใหม่นี้ไม่เหมือนเมืองเก่า เห็นใหม่เข้าศึกมาก็ครั้ง ท่านไม่เคยปล่อยให้มალ้อมเมืองได้สักครั้ง ต้องจัดทัพออกไปรบไว้ ไกลๆ ปะทะเอาไว้ก่อน เห็นจะไม่ปล่อยให้เมืองยับเยินอีกเป็นแน่ เพราะสร้างเมืองใหม่ไม่ใช่เรื่องง่าย”

สีหน้าอีกฝ่ายขึ้นขึ้นบ้าง

“ฉันไม่ได้กลัวข้าศึกหรอกพี่ คนเราเกิดมาแล้วต้องตายด้วยกันทุกคน เป็นลูกผู้ชาย อาสาเจ้าจนตัวตายนั้นว่าไม่เสียชาติเกิด ฉันเองถึงเชื่อสายจีน แต่เรื่องจะกลับไปอยู่เมืองจันทน์ทำไม่ได้ เกิดที่นี้โตที่นี้เสียแล้ว ได้แต่ส่งเงินทองไปให้ญาติบ้าง ว่าแต่พี่เคยปรารถนาจะไปเมืองจันทน์ ปีนี้อุปการเกล้าฯ ให้แต่งทูตไปอีกแล้ว จะไปไหม”

เจ้าสัวนั่งฟังหมอนขวานเอกเชนกแบบคนไทย เพราะการนั่งอยู่บนพื้นนานๆ มักจะเมื่อยหากว่าไม่มีอะไรให้เอนอิงหนุนหลังบ้าง เมื่อได้ยินคำถามเช่นนี้ก็ทรงตัวขึ้นตรงอย่างดีใจ

“เป็นอันว่าไปป็นันแนนอนแล้วหรือ”

“แนนอนแล้ว แต่ว่าคราวนี้ฉันไม่ได้ไปด้วย” อีกฝ่ายตอบรับรองแข็งขัน เมื่อกล่าวต่อไปว่า “ถ้าจะไป ฉันจะฝากเพื่อนช่วยดูแลพี่ ขุนทองสื่อคนนี้เป็นสหายกัน พี่เองก็เคยพบเขา”

“พี่อยากจะไป” เจ้าสัวตอบอย่างตกลงใจแนนอน “อยู่ทางนี้แม่พลับคงสุขสบายดีกว่าจะเอาตัวไปด้วย คนดูแลการค้าก็มีพร้อม พี่จะไปพักอยู่กับพี่ชายสักเดือนแล้วก็เดินทางกลับมา”

เจ้าสัวมีบุตรชายสองคนแล้ว จึงสิ้นห่วงเรื่องบุตรสืบตระกูลต่อไป

สิ่งหนึ่งที่ยังคงแฝงอยู่ในใจเจ้าสัว คืออยากจะพานบุตรชายคนโตไปฝากญาติพี่น้องในเมืองจันทน์เพื่อรับไว้เล่าเรียนหนังสือที่นั่น แต่ติดขัดว่าแม่พลับไม่เห็นด้วย ถึงแม้ว่าหล่อนเป็นเมียซึ่งจะคัดค้านผิวออกมาดังๆ ไม่ได้ แต่ว่าแม่พลับแสดงความเศร้าโศกทุกครั้งที่มีสามีเอ่ยเรื่องนี้ จนกระทั่งเจ้าสัวไม่อยากจะพูดออกมาอีก

พักเติบโตขึ้นมาเป็นเด็กแข็งแรงซุกซน วิ่งเล่นปีนป่ายทั้งวันไม่เหน็ดเหนื่อย หน้าตาคล้ายค่อนไปทางแม่ แต่ว่าผิวขาวเหมือนพ่อ ใครเห็นก็พากันเอ็นดูด้วยกันทุกคน เจ้าสัวรู้ว่าขึ้นพรากลูกชายไป แม่คงจะตรอมใจไม่เป็นอันกินอันนอน พ่อได้ยื่นขุนพจนานิกิจตรเปรยว่า

“พี่ไปเมืองจันทรวรนี้ เจ้าหนูยังเล็กนักทั้งสองคน เห็นว่าคงเดินทางไปด้วยไม่สะดวก”

เจ้าสัวคิดเอนเอียงไปทางด้านนี้อยู่แล้ว จึงตกลงใจว่าจะรอไปก่อนให้ลูกชายโตพอจะช่วยตัวเองได้ เลยตอบอย่างไม่ลังเลว่า

“ยังเล็กเกินไป ต้องรอให้โตกว่านี้...อายุสักสิบขวบค่อยไปก็ยังทัน”

อีกฝ่ายหนึ่งถึงไม่เห็นด้วย แต่ก็ไม้อาจคัดค้านได้ จึงเปลี่ยนเรื่องไปชวนคุยเรื่องเตรียมตัวไปเมืองจีน ตลอดจนจะฝากเงินทองไปให้เครือญาติทางโน้นบ้างตามสมควร

บิดาของเจ้าสัวทำการค้าตั้งแต่อยู่ในประเทศจีน ต่อมาน้องชายซึ่งเป็นนายเรือสำเภาเดินทางค้าขายโพ้นทะเล พี่ชายเห็นช่องทางจะค้าขายสินค้าได้ราคาดีขึ้น จึงออกเดินทางมาด้วยกันกับน้องชายจนมาถึงประเทศไทย แล้วมาได้เมียคนไทยอยู่ทางนี้อีกคนหนึ่ง นอกเหนือไปจากเมียสาวจีนซึ่งยังอยู่ที่บ้านเดิมกับลูกๆอีกหลายคน

ต่อมาเมื่อบิดาถึงแก่กรรม เจ้าสัวไม่ได้ไปเยี่ยมเยียนแม่เลี้ยงและพี่ๆต่างมารดาอีก หลังจากเคยเดินทางไปกับบิดามาหนหนึ่งเมื่อเข้าสู่วัยหนุ่ม เพราะว่ายุ่งกับการค้าขายและการเดินทางก็ลำบากลำบาก เพียงแต่มาได้ส่งเงินไปให้บ้างเป็นครั้งเป็นคราว และได้ข่าวว่าพี่ชายคนโตทำราชการได้เป็นใหญ่เป็นโตถึงนายอำเภอ

เมื่อก่อนเดินทาง เจ้าสัวได้ขนของกำนัลไปด้วยหลายหีบ ล้วนเป็นสินค้าราคาแพงและหายากเช่นรังนกและทองรูปพรรณเป็นต้น เพื่อจะไปแสดงคารวะกับครอบครัวของบิดาทางเมืองจีน

แต่ก่อนจะออกเดินทาง เรียกได้ว่าห้วงหน้าพะวงหลังไม่น้อยเลย เพราะว่ามีเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๑ นี้เอง ชาวคราวของสงครามเริ่มกระหึ่มแว่วมาเข้าหู

อีกครั้ง หลังจากสงบไปตั้งแต่หกปีก่อน

คราวนี้คล้ายกับคราวก่อนๆ อีกเหมือนกัน... คู่สงครามที่ทำศึกกันมายืดเยื้อ ไม่รู้ว่กี่ครั้งก็หน คือพระเจ้าปดุงนั่นเอง พระเจ้าปดุงได้ให้อะเต็งหุ่นเป็นแม่ทัพใหญ่ลงมาเกณฑ์คนตามหัวเมืองพม่าและเมืองมอญทางใต้ ตลอดจนถึงเมืองทวาย ฝ่ายทหารกองอาทมาตของไทยสืบรู้ข่าวคราวเข้า จึงรีบทำใบบอกแจ้งมาถึงกรุงเทพฯ เพื่อให้ระมัดระวังตัว พระเจ้าปดุงเกณฑ์ผู้คนมานี้ อาจจะยกมาตีเมืองไทยก็ได้

เจ้าสัวเตรียมตัวพร้อมที่จะออกเดินทางในไม่กี่วัน พอรู้ข่าวจากเพื่อนฝูงที่รับราชการอยู่ เกิดละล้าละลังไม่รู้จะทำประการใดด้วยความเป็นห่วงลูกเมีย จนปัญญาเข้าจึงให้คนไปตามญาติหนุ่มผู้น้อง ซึ่งไวใจมากกว่าใครอื่นมาปรึกษาหารือกัน

เมื่อขุนพจนานิจิตรมาถึง เจ้าสัวไม่เสียเวลาอ้อมค้อม ถามทันทีว่า

“น้องชาย พี่ได้ข่าวว่าพม่ายกทัพมาอีกแล้วจริงหรือ เขาถือกันทั้งตลาด”

ขุนพจนานิจิตรไม่ได้แปลกใจกับคำถาม เพราะว่าเรื่องนี้เป็นที่โจษขานกันอยู่ทั่วกรุง

“ยังไม่ได้ยกมาหรอกพี่ ลือกันไปเอง เพียงแต่เกณฑ์คนอยู่แถวเมืองทวาย แต่เรื่องศึกยังไม่แน่นอน...”

“ถ้าไม่ได้ทำศึกแล้วจะเกณฑ์ผู้คนทำไม” เจ้าสัวยังไม่ยอมปลงใจเชื่อนัก

“ท่านเจ้าคุณผู้ใหญ่ท่านบอกว่า พม่าเพิ่งจะขอเป็นไมตรีกับไทยเมื่อไม่กี่เดือนมานี้เอง เห็นจะไม่ยกมาตีเมืองไทย” ขุนพจนานิจิตรเลียงคำตอบใจจริงออกจะวิตกอยู่เหมือนกัน “อีกประการหนึ่งท่านเล่าด้วยว่า ไพรพลพม่ายังควบคุมกันไม่ทั่วถึง เพราะว่าหนัทัพกันเสียมาก เห็นทีจะไม่ยกมาง่ายๆหรอก ถ้าหากว่าพี่ห่วงใยเพราะว่าจะเดินทางไปเมืองจีน ก็อย่าวิตกเลย เราเอาตัวรอดกันมาได้หลายครั้งแล้ว”

เจ้าสัวถอนใจยาว

“พี่เป็นห่วงแม่พลับ จะพาไปด้วยลูกคนเล็กก็ยังอ่อนนั้ก เกรงว่าจะทนลำบากไม่ไหว อีกอย่างหนึ่งบ้านช่องการค้าของเราที่อยู่ที่นี่ ถ้าไปกันหมดแล้ว

ใครจะดูแลเงินทองข้าของ”

ขุนพจนานิจิตรรู้ใจญาติผู้พี่ที่กำลังห่วงหน้าพะวงหลัง เพื่อให้อีกฝ่ายเบาใจ จึงรับรองว่า

“ฉันอยู่ทางนี้ทั้งคน ไม่ต้องเป็นห่วง อย่างไรเสียคงจะพาหลานๆ รอดไปได้ หากว่าเกิดสงครามขึ้นจริง เท่าที่ดูแล้ว คีตกคงไม่มาถึงกรุงเทพฯ อย่าวิตกไปเลย พวกพี่องเราเป็นนายเรือสำเภาอยู่หลายคน คับขันอย่างไรฉันจะส่งตัวพี่สะใภ้และหลานๆ ลงเรือไปเมืองจีนเอง”

เจ้าสัวหน้าตาค่อยขึ้นขึ้น กล่าวขอขบใจญาติผู้น้องชู้กันหลายครั้ง บอกให้รู้ว่าเป็นการขอขบใจจากใจจริง ต่อจากนั้นจึงได้นัดหมายวันที่จะไปลงเรือด้วยใจที่สบายขึ้นกว่าเดิม

เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๗ เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒ ตรงกับวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๔ ปีมะเส็ง เอกศก จุลศักราช ๑๑๗๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคต ณ พระที่นั่งสิบเอ็ดห้อง (พระที่นั่งไพศาลทักษิณ) ในพระบรมมหาราชวัง

พักยังเล็กอยู่มากแทบทำอะไรไม่ได้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ เสด็จสวรรคต จำได้แต่ว่าตื่นขึ้นมาในวันหนึ่งก็ได้ยินเสียงแม่ร้องไห้คร่ำครวญอยู่ในห้องไกลออกไปจากห้องที่เด็กชายนอนอยู่ เมื่อชะโงกมองจากทางหน้าต่าง เห็นกุลีที่ทำเตาอยู่ในโรงมุงจากหลังบ้านพากันหยุดงาน บางคนก็นั่งซบเซา บางคนก็จับกลุ่มพูดจากันอย่างตื่นเต้น เหมือนมีเหตุร้ายแรง ดุพิດปกติกันไปทุกคน

พักไม่รู้จะทำอย่างไร ด้วยสัญชาตญาณรู้ว่าต้องเกิดเรื่องร้ายแรง ลูกจากที่นอนได้ก็วิ่งออกจากห้องไปที่ห้องของแม่ โผเข้าไปหาแม่กอดเอาไว้แน่น

“แม่จำ แม่เป็นอะไร ไม่สบายหรือ”

แม่พลับกอดลูกชายคนโตเอาไว้ ขยับจะพูด แต่ก็พูดไม่ออก น้ำตาหยดไหลแล้วตอนนั้น ได้แต่ทอดถอนใจใหญ่

ความจริงแม่พลับนับได้ว่าเป็นหญิงชาวบ้าน แม้ว่าผิวเป็นคนมีเงินทอง แต่ก็ไม่ใช่ขุนนาง จึงไม่เคยได้เข้าใกล้ชิดท้าวพระยามหากษัตริย์ ถึงกระนั้นเมื่อ

รู้ข่าวสวรรคต แม่พลับก็มีความทุกข์อยู่ดี เพราะว่าคนในสมัยนั้นเกิดมาก็พบว่าตัวเองอยู่ในบ้านเมืองที่สร้างใหม่ เป็นสังคมแคบ ๆ อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศตะวันออกแห่งนี้ จึงเกิดความผูกพันใกล้ชิดเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันโดยง่าย พระมหากษัตริย์จะว่าไปเหมือนกับประมุขในครอบครัวที่รวมกลุ่มกันอยู่ เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองพ้องภัยแก่ลูกบ้าน ศัตรูจะมาย่ำยีหรือไม่ ย่อมแล้วแต่ว่ากษัตริย์บ้านนี้เมืองนี้จะเข้มแข็งหรืออ่อนแอแค่ไหน พวกเขาไม่ได้ดูว่าชาวบ้านเป็นคนอย่างไร ฉลาดหรือโง่ เก่งหรือไม่เก่ง ราษฎรจะเก่งอย่างไร ถ้าวรตามตัวกันไม่ติดก็ยอมไม่มีความหมาย ผู้ที่จะรวบรวมราษฎรได้เป็นทัพขึ้นมาคือจอมทัพเท่าที่แม่พลับเห็นมาตั้งแต่เกิด กรุงเทพฯถูกศัตรูยกทัพมาย่ำยียิ่งกว่าครั้งใด ๆ แต่ทุกครั้งศัตรูก็แตกพ่ายหรือมิฉะนั้นก็ต้องถอยทัพกลับไป ทำให้ขวัญของราษฎรที่แตกกระเจิงค่อยดีขึ้นเป็นลำดับ จนกลายเป็นความอุ่นใจและความเคยชินเกิดความยึดมั่นอย่างที่ว่าแม่พลับยึดมั่นว่า ตราบใดที่พระมหากษัตริย์ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ความเปลี่ยนแปลงในทางร้ายย่อมไม่เกิดขึ้น

เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นจริง ๆ ความรู้สึกของแม่พลับจึงมีทั้งความเศร้าโศกและความสะอื้นใจหายรวมอยู่ด้วย

“พระเจ้าอยู่หัวท่านสิ้นเสียแล้ว ลูกเอ๋ย ต่อบ้านเมืองจะเป็นอย่างไร แม่ไม่รู้เหมือนกัน”

พักไม่สามารถทำความเข้าใจกับคำตอบได้ รู้แต่ว่าเกิดเรื่องร้ายแรง รู้ว่าวันนี้ใจก็เป็นห่วงถึงพ่อ ไม่เห็นหน้าพ่อมานหลายวันเต็มที

“พ่ออยู่ไหน แม่จ๋า”

“อีกไม่กี่วันก็กลับ” แม่พลับหลอกลูกชาย ใจแห้งลงไปอีกเพราะสงสารลูกสามีเดินทางไปแล้วไม่ปรากฏข่าวคราวกลับมาเลย นับเป็นเรื่องธรรมดาอยู่เองที่การติดต่อเป็นไปด้วยความยากลำบาก แม่พลับไม่มีทางทำอะไรได้นอกจากอดทนรอคอยอยู่ทางบ้าน มีงานค้าขายและดูแลบ้านช่องตลอดจนเลี้ยงลูกสามคน ทำให้เวลาผ่านไปได้วันหนึ่ง ๆ โดยไม่หวนอยเหงานจนเกินไป

ความจริงแล้ว อาการขวัญเสียของแม่พลับนั้นไม่ใช่เรื่องที่วิตกไปเปล่า ๆ ปลื้ ๆ แม่พลับมีลางสังหรณ์ว่า เมื่อมีการพลัดแผ่นดินครั้งใดจะต้องมีเหตุร้าย

เกิดขึ้นไม่มากนักน้อย แต่ว่าใจของหล่อนมุ่งไปห้วงเรื่องตึกสงคราม เพราะเป็น
 เรื่องที่ชาวบ้านร้านถิ่นหวาดกลัวกันมาก จนไม่ได้เหลียวใจนึกถึงเรื่องภายใน
 เมืองหลวง ซึ่งจะว่าไปแม่พลับเป็นเพียงชาวบ้าน จึงไม่อาจล่วงรู้ได้อยู่ดีว่า
 เหตุการณ์ตึงเครียดบางประการก่อตัวขึ้นในวังเพียงไม่กี่วันหลังจากเริ่มแผ่นดินใหม่
 เป็นต้นมา